

PRILOG POZNAVANJU SAKRALNOG GRADITELJSTVA KONAVALA U XIX. STOLJEĆU

Vinicije LUPIS, Dubrovnik

Konavle su kao dio ukinute Dubrovačke Republike 1815. godine ušle u sastav habsburške monarhije. Nova vlast uvodi svoj državni aparat, tako i ustrojava Okružni građevni ured u Dubrovniku godine 1816. Djelovanje ureda pokrivalo je i obnovu i gradnju sakralnih spomenika u ratom opustošenim Konavlima. Autor donosi po prvi put dosad nepoznate nacрте crkava u Čilipima, Pločicama, franjevačkog samostana sv. Vlaha u Pridvorju, pozivajući se na spise koji su pratili njihovu gradnju i popravke. U svojoj raspravi otkriva niz nepoznatih arhitekata i nekih manje poznatih, pripisujući im brojne građevine. Skreće posebnu pozornost na uvođenje klasicizma i neoklasicizma u dubrovačkom kraju.

Austrijska vojska na čelu s generalom Todorom Milutinovićem zauzela je 28. siječnja 1814. godine Dubrovnik. Već je 31. siječnja u Dubrovniku započela funkcionirati austrijska administracija. General Milutinović zatražio je od Gubernije u Zadru da se stave na snagu stari dubrovački zakoni, a ukinu francuski. Za predsjednika suda imenovao je Dživa Kabogu, a prva institucija koju je Austrija ustrojila u Dubrovniku bio je »Informations Bureau«. Prvi organ austrijske uprave u Dubrovniku nazvan je Governo provvisorio. Na čelu tog organa stajao je Intendente di Ragusa Provisorio. Nešto kasnije ova uprava nazvana je Intendenze della Provincia di Ragusa koja je pod ovim naslovom djelovala do 13. veljače 1816., kada mijenja naziv u Okružno poglavarstvo (Capitanato Circolare) zvano kratko Okoliš ili Circolo.

Prema patentu cara Franje I., od 3. kolovoza 1816. u Dalmaciji, Dubrovnik i Boka kotorska drže se posebnom cjelinom s talijanskim kao službenim jezikom. Tada je ustrojena nova podjela na četiri okruga od kojih je jedan imao središte u Dubrovniku. Okružje Dubrovnik je obuhvatilo cijelo područje nekadašnje Dubrovačke Republike s otokom Korčulom. Okružja su se dijelila na sudbene kotare, pa su tako dubrovačkom okrugu pripadali kotari Dubrovnik, Slano, Orebić, Cavtat i Korčula. Kotari su se dijelili na općine. Od godine 1820. na području okružja Dubrovnik bile su preture: Dubrovnik, Cavtat, Ston, Pelješac, Mljet, Korčula i Lastovo. Kotar Dubrovnik se dijeli na: Dubrovnik, Rijeku Dubrovačku, Župu, Zaton, Lopud, Koločep i Šipan. Kotar Cavtat se dijeli na: Cavtat, Pridvorje i Pločice. Kotar Slano se dijeli na: Slano, Imoticu, Lisac, Ston i Janjinu. Kotar Pelješac se dijeli na: Pelješac, Kunu i Trpanj.

Kotar Korčula se dijeli na: Korčulu i Blato, a ostala dva otoka Mljet i Lastovo u isto vrijeme su sjedište općina i kotara. Kasnije je ukinuta pretura Mljet i njezino je područje pripalo preturi Slano. Pretura Lastovo je ukinuta i pripojena preturi Korčula. Godine 1848. sjedište kotara (Pretura politico-sudiva drugog reda) iz Slanog premješteno je u Ston, a istodobno se iz Slanoga u Ston premješta i Viceserdarstvo. Ustrojem uprave iz 1854. godine okrug Dubrovnik se dijeli na kotare: Dubrovnik, Cavtat, Orebić, Ston i Korčula. U pitanjima uprave ti kotarski uredi bili su podređeni okružju (*uffizio circolare*), a preko njih Guberniji (vladi) u Zadru. Potkraj 1865. godine ukinuta su okružna poglavarstva, a njihove funkcije djelomično preuzimaju kotari, djelomično namjesništva.

Novom administrativnom podjelom Dalmacije, provedenom na osnovi zakona od 19. svibnja 1868. godine, ukidaju se okružna poglavarstva i umjesto njih se osnivaju politički kotari koji će egzistirati do kraja austro-ugarske vladavine.¹

Poslije kratkog povijesnog uvoda institucija vlasti, valja se osvrnuti na građevnu djelatnost u Konavlima, a prije toga na ustroj Građevnog ureda koji je pokrивao svojom djelatnošću i njegovo područje. Okružni građevni ured u Dubrovniku pri Okružnom poglavarstvu, a poslije 1868. godine pri Kotarskom poglavarstvu pod drugim nazivom, pod svojom inženjerskom je imao i uzdržavanje, obnavljanje i gradnju sakralnih spomenika.

Prve korijene dubrovačkog Okružnog ureda treba tražiti u vrijeme francuske uprave, kada pri gradnji cesta djeluju cestovni inženjeri. U vrijeme Dubrovačke Republike nije postojao nikakav izdvojeni građevni ured, nego su se prema potrebama dovodili arhitekti izvana ili zapošljavali domaći (Katičić, Držić, Hranjac i Miličević) i vodile knjige troškova (*vecchette*). Iz tog razdoblja nije sačuvana nikakva zbirka tehničkih crteža ili spisa, izuzev nekoliko crteža unutar arhivskih serija Republike. U fondu Republike se nalazi serija pod rednim brojem 32. Građevine (*Fabricae*) koja sadrži samo knjige troškova gradnji i popravaka građevina javne namjene.

Postoje sačuvani dokumenti iz 1812. godine, naslovljeni na *Ingegnere ordinario*, a u popisu predaje Okružnog građevnog ureda 1863. godine u točki pod rimskim dva navodi se da se u arhivu ureda čuvaju spisi od 1811. godine.² Sigurno je da se suvremenim ustrojem vlasti koji uvode Francuzi ukazala potreba kontinuiranog djelovanja jednog tehničkog ureda sa zadaćom stalnog obnavljanja i gradnje nužnih javnih objekata. Od osnivanja ureda zacijelo 1816. godine, iako je u međuvremenu postojao jedan ured na čelu s inženjerom, do 1830. godine. Inženjer pri Okružnom uredu Dubrovnik pokrивao je i područje Okružnog ureda Kotor i nazivao se »*Ingegnere provvisorio Circolare di Ragusa e Cattaro*«. Okružni građevni ured bio je izravno podređen centralnom uredu pri zemaljskoj vladi

¹ S. ANTOLJAK, *Kako je nastala pokrajina kraljevine Dalmacije*, Časopis za hrvatsku povijest, Zagreb, 1943.; I. BEUC, *Povijest institucija državne vlasti u Hrvatskoj (1527–1945)*, Zagreb, 1969., str. 296–300; F. IVKOVIĆ, *Organizacija uprave u Dalmaciji za vrijeme druge austrijske vladavine 1814–1918*, Arhivski vjesnik 34/35 (1991.–1992.), Zagreb, 1992., str. 31–51; ISTI, *Organizacija uprave u okrugu Zadar za vrijeme druge austrijske vladavine od 1814. do 1918.*, Zadarska smotra 4/5, 1993., str. 213–217; F. MADIRAZZA, *Storia e costituzione dei comuni Dalmati*, Split, 1911.; L. MASCHEK, *Manuale del regno di Dalmazia*, god. I, Zadar, 1871., str. 20–24; I. PERIĆ, *Dalmatinski sabor 1861–1912 (1918)*, Zadar, 1978., str. 184; V. MAŠTROVIĆ, *Razvoj sudstva u Dalmaciji u XIX. stoljeću*, Zagreb, 1959., str. 67.

² PAD, Okružni građevni ured, kutija 87.

– tj. Namjesništvu. Pri kraju djelovanja Okružnog ureda u Dubrovniku, centralni ured nosi naziv Direzione provinciale edile. Ured je svoje prostorije imao pri Okružnom uredu, a skladišta terenske opreme i materijala u Grudi, Slanome i Stonu. Dalmatinsko Namjesništvo u Zadru bilo je zaduženo za organizaciju održavanja građevina javne namjene u kraljevini. U svojem sastavu imalo je građevinsku službu s tehničkim stručnjacima koja se razvijala prema potrebama. Uredbom br. 1643 od 14. 11. 1860. Državna građevna služba u Dalmaciji je bila organizirana u 6 građevnih distrikata: Zadar, Šibenik, Split, Makarska, Dubrovnik i Kotor. Na njihovu čelu su bili građevinski kapetanati.

U nadležnost Namjesništva je išlo planiranje i predlaganje unošenja u javni budžet potrebnih radova. Suradivalo se s Ministarstvom u Beču pri svim radovima i slalo mu izvješća. Bavilo se pretežito popravcima građevina. U tom smislu je odobravalo osnove, pogodbe za izvedbe, obavljalo isplate, rješavalo zakupnike obveza nakon završetka radova i dodjeljivalo pripomoći za manje popravke. Radovi su davani u zakup privatnim poduzetnicima preko javnih dražbi, s odabranim poduzetnikom je sklapana pogodba, a on je sa svoje strane polagao novčano jamstvo da će radove izvršiti dobro i na vrijeme. Isplata se obavljala sukcesivno, ovisno o napretku gradnje. Nakon završetka poduzetnik je morao još određeno vrijeme održavati zgradu, a onda bi ga se tehničkim izvidom oslobodilo obveze i bilo mu vraćeno jamstvo. Dio poslova Namjesništvo je naredbom prenosilo na kotarsko poglavarstvo. Na osnovi toga, poglavarstva su slala mjernike na teren da utvrde stanje preuređenja na osnovama, radila troškovnike i brinula se o ugovaranju radova. Financiranje je provedeno (ako je bila riječ o sakralnim građevinama) iz vjerozakonske zaklade, tako da su najčešće i sami mještani morali sudjelovati određenom svotom, a ponekad i Crkva. U ostvarenju je bilo puno problema zbog oskudice sredstava. Uz to, u Namjesništvu i okružnom poglavarstvu je nedostajalo građevinskih stručnjaka, a poduzetnici su bili nedovoljno financijski snažni da podnesu teret polaganja jamstva.³

U građevnom uredu koji je pokrivaio područje Okružja Dubrovnika i Kotora djelovalo je više arhitekata. Prvi poznati inženjer Lorenzo Vitteleschi došao je s francuskim trupama kao inženjer pri gradnji cesta, da bi do konačno 1831. godine radio kao »ingegnere provvisorio«. Nije poznato odakle je podrijetlom, a njegovo ime nije zabilježeno ni u jednoj matičnoj knjizi, pa je stoga za pretpostaviti da je poslije službovanja napustio Dubrovnik, vrativši se u svoj zavičaj. Napisao je dvije rukopisne knjige koje se čuvaju u Povijesnom arhivu Dubrovnik sa zbirkom crteža.⁴ Dopisuje se sa značajnim Dubrovčanima svojega doba, a sa Vickom Andrićem, splitskim arhitektom, sudjeluje na brojnim projektima. Dubrovački ured koji je petnaestak godina vodio Lorenzo Vitteleschi proveo je obnovu ošte-

³ V. MAŠTROVIĆ, *Zadarska oznanjenja*, Zagreb, 1979., str. 20–21; S. PIPLOVIĆ, *Radovi na sakralnim građevinama u Splitu i okolici na prijelazu iz XIX u XX stoljeće*, Kulturna baština 18/1988., Split, 1988., str. 51–65; Za razdoblje građevne aktivnosti do 1868. godine u Dalmaciji u tisku imamo malo vijesti; tek od godine 1888. u Zadru se javlja *Smotra dalmatinska*, novine bliske dalmatinskoj vladi. Izlaze sve do završetka prvog svjetskog rata. Među domaćim vijestima donosile su gotovo svakodnevno rubriku *Crkve i župničke kuće* u kojoj su se iznosili podaci o kakvom je zahvatu riječ, planiranje sredstava i faze radova.

⁴ Prva knjiga nosi naziv: *La servitu prediali dimostrare geometricamente, ed applicate al vigente codice universale austriaco* 1825. godine i *Notizie storiche e statistiche del Circolo di Ragusa* iz 1827. godine, PAD, serija RO 187.

ćenih građevina u vrijeme crnogorsko-ruske pohare 1806. godine i potresa 1822. i godine 1823. Zatim ga na mjestu okružnog inženjera nasljeđuje od 1831. do 1843. inženjer Antonio Aporti, doktor matematike, koji je projektirao više crkava u dubrovačkom kraju. Od 1843. godine vodi se poseban građevni ured pri Okružnom poglavarstvu Kotor, a Nicolo' Nisiteo, doktor matematike, biva privremenim okružnim inženjerom za Kotor do kraja četrdesetih godina, kad prelazi u Dubrovnik. U Dubrovniku je do 1846. godine okružni inženjer Pietro Clochiatti, kojeg 1846. nasljeđuje inženjer Giacomo Pozzo. Poslije slijedi od 1855. do godine 1863. inženjer Georgis de Mascarelli, a zatim Vincenzo de Polli i na poslijetku, do reforme ureda 1868. godine, Giacomo Pozzo.⁵

Poslije crnogorsko-ruske pljačke i paljenja dubrovačkog kraja, kad su osobito stradali Konavli, pokazala se potreba popravka župnih dvorova i župnih crkava te njihova proširenja, sukladno austrijskim higijenskim propisima.

U mjestu Čilipi, na mjestu sadašnje župne crkve nalazila se starija crkva s tri oltara i velikim potrijemkom. Izgled i tloris stare župne crkve u Čilipima imamo sačuvan na projektu za izgradnju nove župne crkve iz 1840. godine, koji je izradio arhitekt Boriani 4. lipnja iste godine u Dubrovniku.⁶ Župna crkva Sv. Nikole, najvjerojatnije renesansna crkva manjih dimenzija koja je poslije 1746. godine, kad je u Čilipima ustrojena nova crkvena župa, odijelivši se najprije od crkvene župe u Cavtatu da bi udovoljila potrebama naraslog pučanstva, dobila veliki potrijemak uzdignut od tla i s dva bočna stubišta.⁷ Inače, od crkvene opreme stare crkve sačuvalo se malo umjetnina. Zasigurno je najzanimljiviji renesansni kameni reljef Uskrsnuća iz XVI. st., uzidan u južni crkveni brod.⁸ Iz druge polovice XVIII. stoljeća sačuvana je kvalitetno oblikovana pokaznica, rad dubrovačkog zlatara Ivana Vučićevića.⁹

Izgradnja novog župnog dvora 1836. godine prethodila je gradnji nove župne crkve.¹⁰ Stara župna crkva od samog početka nastanka nove crkvene župe nije zadovoljavala potre-

⁵ *Almanacco provinciale della Dalmazia, Schematismo provinciale della Dalmazia*, L. MASCHEK, Manuale del regno di Dalmazia, god. I, Zadar, 1871., str. 20–24.

⁶ Nacrt se nalazi u spisu: *Cilippi Chiesa parrocchiale, progetto approvato, costruzione 3159 IX/II, 1846.*, Spisi Okružja Dubrovnik, kut. 1546.

⁷ *Schematismus dioecesis ragusinus*, Ragusii, 1909., str. 44; *Schematismus cleri dioecesis ragusinae pro anno MDCCCC*, Venetiis MDCCCC, str. 17–22.

⁸ Dum Niko ŠTUK, *O nekim umjetninama i starinama u crkvama po grobistima u Konavlima*, List Dubrovačke biskupije 9, Dubrovnik 1907., str. 79:

»Kod vrata župničkog dvorišta uzidana je pravokutna ploča od vapnenca, koja je prije ležala u župničkom vrtu, a na njoj je izrađena u relievu slika Uskrsnuća. Ploča je visoka 1,13 m, široka 0,73 m, s okvirom uokolo izragjenim. Radnja je iz renesanca, XV ili XVI. vijeka. Predstavlja Spasitelja, gdje izlazi iz groba, stupajući desnom nogom na rub od istog groba, dok muje lijeva do koljena unutra. Lice mu je ozbiljno i milo, s kratkom bradom, s kosama dugim i razdjeljenim u sredini. Na glavi mu je aureola s križem. U lijevoj ruci drži palicu s križem na vrhu, kojemu su na četiri kraja kuglice, a ispod križa leprša zastavica, dočim mu je desna ruka podignuta u vis. Prsti su mu na lijevoj ruci istrošeni od vremena, dok su na desnoj dobro sačuvani i ruka fino izragjena. Preko lijeve ruke i polovine prsiju premetnut je plašt. Glava je povelika i nesrazmjerna prema ostalom tijelu. Na lijevoj je strani od groba mali lik vojnika, s kopljem u ruci, koji se je prislonio na rub od groba.«

⁹ I. LENTIĆ, *Dubrovački zlatari 1600–1900*, Zagreb, 1984., str. 31 i tablica XXVIII.

¹⁰ Spisi o gradnji novog župnog dvora koju je vodio dubrovački poduzetnik M. Milić se čuvaju u PAD Serija Okružni građevni ured (dalje OGU) kutija br. 30, Rub. III3 Crkve, biskupova palača, župne kuće i ostalo: N

be pučanstva koje je tijekom vremena naraslo na 2200 stanovnika.¹¹ U svežnju dokumenata pohranjenom u arhivu Okružja Dubrovnik nalazi se nacrt na kartonu, izveden tankim perom i višebojnim tušem, s nadnevkom »Dubrovnik, 4. lipnja 1840.« U gornjem lijevom kutu nacrtan je uzdužni presjek kroz glavnu lađu »Taglio sopra la linea A B«. Srednju lađu pokriva široki bačvasti i plitki svod koji na krajevima podupiru po dva polustupa sa strane i po sredini četiri snažna pilona. Nad svodom je dvostrešni krov drvene konstrukcije. U dnu glavne lađe se nastavlja duboka četvrtasta apsida, nadsvodena plitkim svodom. Uzduž zidova glavne lađe proteže se razdjelni vijenac koji kontinuirano teče uzduž zidova apsida i crkvene lađe. Crkvena lađa je podijeljena trima travejima nad kojima se dižu lunulasti prozorski otvori koji svoje postanje vuku iz baroka, dajući unutrašnjosti difuzno osvjetljenje. U sredini gornjeg dijela nacрта je spomenuti nacrt fasade stare crkve sv. Nikole »Prospetto dell'esistente«, a u lijevom kutu je nacrt s naslovom »Taglio sopra la linea Bb« koji prikazuje poprečni presjek crkve. Na nacrtu se lijepo vidi da je središnja lađa dvostruko šira od pokrajnjih lađa te svedena plitkim bačvastim svodom. Bočne lađe imaju ravan drveni strop u visini arhitrava, odnosno razdjelnog vijenca glavne lađe, a umjesto apsidom završavaju ravnim zidom. U visini apsida su projektirane dvije sakristije četvrtastog tlorisa koje komuniciraju s apsidom s po jednim četvrtastim vratima najjednostavnije profilacije. U donjem lijevom dijelu nacрта prikazano je prizemlje župnog dvora u svojoj boji »Casa Parocchiale Pian-terreno« i tloris župne crkve u ružičastoj boji iznad žute osnove stare župne crkve koja je bila zaokrenuta južnije u odnosu na planiranu crkvu. U desnom donjem kutu se nalazi nacrt pročelja crkve »Prospetto del Progetto« što ga tvore tri dijela: središnji visoki završava trokutastim profiliranim zabatom nad kojim se diže akroterij s križem, a dva niža pokrajnja pokrivena su jednostrešnim kosim krovom i isto tako su profilirana. Središnju lađu i bočne flankiraju po dva pilastra u toskanskom stilu, oblikujući u gornjem dijelu lučna polja. Iznad središnjeg para plastara nalazi se segmentni (lunulasti) prozorski otvor razdijeljen s dvije okomite osi, a bočno se nalaze po dva stilizirana ukrasa u obliku sfernih trokuta. U prizemlju srednjeg dijela nalazi se profilirani portal s trokutastim zabatom, a bočno u liniji prizemlja po dvije lučne niše za postavljanje kipova. U gornjem dijelu snažna stupnjevana trabeacija daje dojam čvrstine i čistoće linije, kao i na župnoj crkvi sv. Mihajla u Kliševu (1844.), izgrađene po nacrtu Nicole Nisitea, župnoj crkvi sv. Ilara (1823., 1846.), župnoj crkvi Gospe od Orašca ili župnoj crkvi sv. Josipa u Veloj Luci koju je projektirao Francesco Bartsch (1840.)¹² što je, zanimljivo, samo dva

189/1836, N 26/1836, N 415/1836, N 494/1836, N 334/1836, N 293/1836, N 318/1836, N 340/1836, N 271/1836, N 270/1836, N 409/1836, N 454/1836, N 44/1836, N 34/1836, N 547/1836, N 555/1836, N 410/1836, N 461/1836, N 461/1836, N 476/1836, N 495/1836, N 162/1836, N 396/1836, N 354/1836, N 288/1836, N 367/1836, N 391/1836, N 327/1836.

¹¹ PAD, OP. IX/II 3159/1846 – kutija br. 1549, spis N 130/1843, Podnesak župnika Čilipa od 25. 2. 1843. o potrebi gradnje nove crkve.

¹² Alena FAZINIĆ, *O gradnji župne crkve u Veloj Luci 1846–1848. g.*, PPD 25/1985., Split 1985., str. 259–284. Kao zanimljivost treba reći da se u PAD čuva potpuno isti nacrt istog inženjera Francescha Bartscha za župnu crkvu sv. Ilara u Mlinima (Progetto per l'erezione di una nuova Chiesa Parrocchiale nel Comune dei Molini di Breni, Circolo di Ragusa, capace di contenere 800 Persone), kao i za župnu crkvu sv. Josipa u Veloj Luci. Valja spomenuti da je Francesco Bartsch 1837. godine izradio projekt redukcije crkve sv. Ilara u Mlinima u smirenim neostilskim oblicima, za razliku od inženjera Antonija Aportija koji je 1833. godine projektirao ambicio-

mjeseca poslije čilipske crkve. Crkva sv. Nikole mirnog i dostojanstvenog pročelja u maniri neobaroknog klasicizma zamišljena je da primi 1600 vjernika.¹³ Nova crkva je izgrađena godine 1853., a posvećena od dubrovačkog biskupa Vicka Zubranovića 23. srpnja 1858. godine.¹⁴ Na žalost, crkva nije izgrađena u potpunosti po ranijem nacrtu, već je nacrt znatno pojednostavljen, kako se lijepo može vidjeti na nacrtu župne crkve u Čilipima iz 1870. godine.¹⁵ Fasada nema više niše za kipove, srednja lađa je dobila po šest stupova sa svake strane, oltarni prostor je polukružni sa sakristijom četvrtastog oblika, pridodanom po osi lađe, a bočno su po tri prozora.

Svakako najznačajniji sakralni spomenik u Konavlima jest franjevački samostan svetoga Vlaha.¹⁶

Franjevački samostan, osnovan odlukom Velikog vijeća od 25. listopada 1429., dobio svoj konačan oblik u drugoj polovici XVI. stoljeća, dijelio je povijesnu sudbinu konavoskog pitomog kraja.¹⁷ Za vrijeme crnogorsko-ruske pohare Konavala divlje horde pljač-

zni klasicistički nacrt, čistih linija pod jakim paladijanskim utjecajem. U ovim primjerima se najbolje očitovao sjevernotalijansko strujanje u arhitekturi, čvrsto ukorijenjeno na mletačkom paladijanizmu i Vignolinim kreacijama skladnih proporcija. Svakako istovjetni nacrt za dvije župne crkve u Veloj Luci i Mlinima odaje određen otklon ka neorenesansi, uvodeći dubrovački kraj u historicizam druge polovice XIX. stoljeća.

¹³ PAD, OP IX/II 3159, 1623/1842, dopis upravljen Cr. kr. vladi kraljevine Dalmacije od strane Cr. kr. uprave za javne gradnje, upućen 11. svibnja 1843. u Zadru:

»Eccelso I. R. Governo!

Esaminati l' unito progetto per l' erezione della nuova Chiesa matrice di Cilippi nel Circolo di Ragusa, si trova' la navata di mezzo, e le navate laterali ella complessiva superficie di kl. quadranti 56 1/6, e quindi capaci a contenere 560 individuali circa. La popolazione della Parrocchia di Cilippi conta, come risulta dalle anesse carte, 2200 anime; e sicome dietro le superiori presezioni si debbe aver riguardo nella compilazione dei progetti per nuove Chiese, che queste possano capire due terzi della popolazione, ed oltre di cio' un decimo pel futuro aumento di popolazione, cosi' la nuova Chiesa di Cilippi dovra' essere capace di contenere 1600 persone circa, per le quali, col colandone 9 per ogni klafter quadrato, occorrera' quindi una superficie di 178 klafter quadranti. Fa d' uopo quindi di ritornare l' annesso progetto all' Ingegnere Circolare di Ragusa, onde lo riformi analogamente alle suddette osservazioni, evitando pero' tanto nell' intero, quanto nell' esterno del fabbricato ogni luso di decorazioni. Resta con cio' eraso il venerato gov: le reseritto 6. Settembre a. p. Nro 18643/3199, nonche' il recente attergate 3 corc. te Nro 7841/1396, che revertono con tutti gli allegati.

Dell' I. R. Direzione prov. le delle pubb. e costruzioni, Zara. li 11 Maggio 1843.

Bartch« U istom svežnju nalazi se cjeloviti projekt sa: a/ opisom radova, b/ troškovnikom radova, c/ potrebnim nacrtima, d/ popisima seljaka, e/ detaljnim mjerama i proračunima (mjerilo) izrađenim u Dubrovniku 27. rujna godine 1844.

¹⁴ *Schematismus cleri diocesis ragusinae pro anno MDCCC*, Venetiis MDCCCC, str. 44.

¹⁵ PAD, Zbirka crteža, Kotarsko poglavarstvo Dubrovnik, mapa Projekti građevina g. 1817.–1874. br. 45, Chiesa Parrocchiale di Cilippi (5. luglio 1870.). Crvenom tintom u desnom donjem kutu je pridodan broj pripadajućeg spisa Kotarskog poglavarstva Nro 7719/I.

¹⁶ A. BADURINA, *Franjevački samostan u Pridvorju*, Konavoski zbornik I, Dubrovnik 1982., str. 174–179; ISTI, *Uloga franjevačkih samostana u urbanizaciji dubrovačkog područja*, Zagreb 1990., str. 93–97. i tlocrt, slike 68–76. Autor citira svu stariju literaturu: S. SLADE DOLCI, *Monumenta historica Provinciae Ragusinae ... Neapoli, 1746.*; D. FABIANICH, *Storia dei Fratři Minori in Dalmazia e Bosnia*, Zara, 1883., str. 220; B. RODE, *Necrologium ... provinciae Ragusinae*, Ad Claras Aquas, 1914., str. 398; *Schematismus seu status personali et localis diocesis ragusinae* pr. A. D. 1916., Ragusii, 1916., str. 79; J. LUČIĆ, *Kroz konavosku prošlost*, Konavoski zbornik I, Konavle, 1982., str. 20–21; Grupa autora, *Konzervatorska dokumentacija su prijedlogom smjernica za rekonstrukciju – Franjevački samostan sv. Vlaha Pridvorje*, Zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode Dubrovnik, Dubrovnik, veljača 1991.

¹⁷ A. BADURINA, o. c. 174.

kaša samostan su teško oštetile, a crkvu spalile. Najzornije o tome sudi detaljni nacrt i opis okružnog građevnog inženjera Lorenza Vitteleschija u njegovoj rukopisnoj knjizi iz godine 1827. pod nazivom *Notizie storiche e statistiche del Circolo di Ragusa*.¹⁸ Svakako je crkva bila prva popravljena, a o. Angelik Lučić predvodi obnovu. Glavni kasnobarokni oltar darovao je Marko Perić iz Orebića, a u drugoj polovici XIX. stoljeća taj je oltar dobio oltarnu palu Celestina Medovića (točnije 1880. godine). U donjem dijelu crkve odmah je obnovljeno pjevalište i oltari posvećeni polovicom stoljeća. Dosad je bio poznat samo nacrt samostana iz rukopisne knjige Lorenza Vitteleschija (T. VII i T. VIII), ali se unutar spisa Okružnog poglavarstva Dubrovnik našao nacrt samostana iz 1842. godine.¹⁹ Plan samostana je nacrtan na kartonu u tehnici koloriranog tuša, a sastoji se od nacrtu prizemlja i kata s bočnim popisom prostorija. Autor nacrtu je tehničar Petrović, a nacrt je ovjerio Nikola Nisiteo u Dubrovniku 12. kolovoza 1842. Nacrt prati i detaljan popis prostorija, troškovnik, stanje mjera. Na Vitteleschijevu nacrtu vidljive su razlike u organizaciji zapadnih prostorija prizemlja (*maggazzino*) i istočnog krila reflektorija te još uvijek postojanje cjelovite šetnice klausta (urušenog u velikoj trešnji 1667. godine), ali i njezino uklanjanje tijekom prve polovice stoljeća. Vrtni prostor je tada bio organiziran u četiri kvadratična polja u maniri tipičnog srednjovjekovnog vrta za ljekovito bilje. Na katu se zadržao gotovo istovjetan raspored do četrdesetih godina XIX. stoljeća. U nacrtu samostana koji je izradio Zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode Dubrovnik vidljivo je kasnije usitnjavanje istočnih prizemnih prostorija i nadogradnja pomoćnih gospodarskih objekata na zapadnom dijelu kompleksa. Na katu se u istočnom krilu uklanja red samostanskih ćelija i provodi izmjena komunikacije prizemlja i kata na sjevernom krilu građevine. Također je u drugoj polovici XIX. ili prvoj polovici XX. stoljeća izgrađeno stubište koje vodi na terasu reflektorija tik uz stijenu samostanske crkve, a nije postojalo sredinom XIX. stoljeća. Osnovni gabariti su sačuvani, a tri nacrtu samostanskog kompleksa uvelike će pomoći u boljem razmještaju i obnovi teško stradalog samostanskog kompleksa iznimne povijesne i kultur-

¹⁸ PAD, Rukopisne serije 187.

¹⁹ PAD, OP. X/II (Stabili, ed edifici ad uso dei Ecclesiastici), N 80324/4291/1845 – Convento di Pridvorje, Kutija br. 1546. Unutar kutije čuva se spis N/42, od 19. travnja 1841. godine o nabavi liturgijskih potrepština za crkvu sv. Vlaha u Pridvorju. Spis je potpisao O. Sebastijan Franković provincijal, a u lijevom kutu je utisnut žig provincije s prikazom Krista u rijeci Jordanu i dvama anđelima (renesansni pečat).

ad N 42

Specifica

dagli arredi sacri occorrente sollamentazione e deceriza del culto nella Francescana Chiesa di S. Biagio a Pridvorje in Canali.

N. 1. Pianeta di color nero N. 1.

" 2. id di color bianco " 1.

" 3. id di color violico " 1.

" 4. Trono per l'esposizione del Sso Sacramento

" 5. Candellieri di legno inargentati N. 12.

" 6. Tavolette delle convivi per tre Altari

" 7. Camici" 2.

Ragusa, S. Franco, li 19. aprile 1841.

Fr. Sebastiano Francovich

Ministro Provinciale

ne vrijednosti za cijeli konavoski kraj. Na nacrtu iz 1842. godine u prizemlju su postojale ove prostorije: 1. chiesa, 2. ingresso nel conventi, 3. chiostrò, 4. giardino, 5, 6, 7. magazzini, 8. porcile, 9. locale per fare il pane, 10. forno, 11. cucina, 12. pasaggio ai diversi locali, 13. salvarobba, 14. refetorio, 15. cantina, 16. campanile, 17. sacrestia. Na katu su bile sljedeće: 18. scala di legno conducente in 1 mo. piano, 19. coritojo, 20. dispensa, 21. locale di pasaggio al campanile, 22. scala di legno che condurre nel piano sottetto, 23. locali per rispostiglio della robba, 24. scala di pietra che da Pianteerreno condurre al 1. no piano, 25–34. celle, 35. pasaggio alla terrazza e latrina, 26. latrina, 37–38. magazzini, 39. terrazza, 40. casa del camino.

U Pridvorju, starom administrativnom središtu Konavala, gradilo se i obnavljalo. Inženjer Polli potpisao je 20. svibnja 1856. godine nacrt prilagođene prostorije za redarstvenu prostoriju u Pridvorju (Tipo della quasi Caserma di Gendarmeria a Pridvorje).²⁰ Inženjer Boriani 20. lipnja 1845. godine projektira vodospreme za mjesta Čilipe, Brotnjice i Pridvorje »Progetto per le Cisterne di Cilippi, Brotnizze, e Pridvorie capace pel consumo giornaliere di 30. persone«. ²¹ Tijekom sredine stoljeća obnavljana je kuća obitelji Orepić, to jest knežev dvor, radi uređenja redarstvene postaje i škole. U vrijeme župnika Don. Antuna Liepopilića 1878. godine te do 1884. godine radove na popravku župnog dvora i župne crkve sv. Srđa i Bakha vodi poduzetnik Tonko Matičević. ²² Tada je na župnoj crkvi popravljen krov, vrata od sakristije, lateralni zidovi, postavljen pločnik, a o popravcima sudi i dopis pridvorskog župnika Don Marka Žuvele od 9. rujna 1884. godine. ²³

U župi Pločice 1866. godine je planirano proširenje i popravak župnog dvora uz župnu crkvu sv. Lazara. Nacrte je 8. listopada 1866. godine izradio Federico Nonveillery, a potpisao inženjer Boriani. ²⁴ Oba nacrtu su nacrtana na kartonu u tehničar obojenog tuša. Skromna župna kuća sa zdepastim pridodanim zvonikom stajala je okomito na položaj župne crkve, a po novom projektu planirano je njezino zaokretanje za 180 stupnjeva od osi, stvarajući tako maleni crkveni trg. Valja napomenuti da su se popravci na župnom dvoru odvijali i 1884. godine. U župnoj crkvi sv. Lazara zasigurno je najzanimljivija oltarna pala s bočnog oltara sv.

²⁰ PAD, Zbirka crteža Kotarskog poglavarstva Dubrovnik, zbirka mapa, Projekti građevina g. 1817–1874, br. 2.

²¹ PAD, Zbirka crteža Kotarskog poglavarstva Dubrovnik zbirka mapa, Projekti građevina g. 1817–1874, br. 26 i 2.

²² PAD, Građevna direkcija Kotarsko poglavarstvo, sv. Pridvorje Chiesa-Canonica (nesređeno).

²³ »Očitovanje

Dole potpisani očituje da su bi le izvršene preduzetnika Tonka Matičevića po nalogu C. K. Kotarskog Poglavarstva, sljedeće poprave na Crkvi i Kući Župničkoj.

1/. Pregledanje Krova na Crkvi i Kući.

2/. Utvrđenje Kanala od lame, sa Sjeverne stranem i to od Kuće.

3/. Podisanje dimnjaka jedan /1./ metar, i na istome postavljen, dimnjak jos od lame. Opuštja pisajući ovo očitovanje, dali ostavlja pravo uteći se suproč gore rečenim popravcima, ako ne budu dobro popravljene. Kako i na druge poprave, što se moraju još učiniti na Župničkoj kući, koja je posve od važne potrebe.

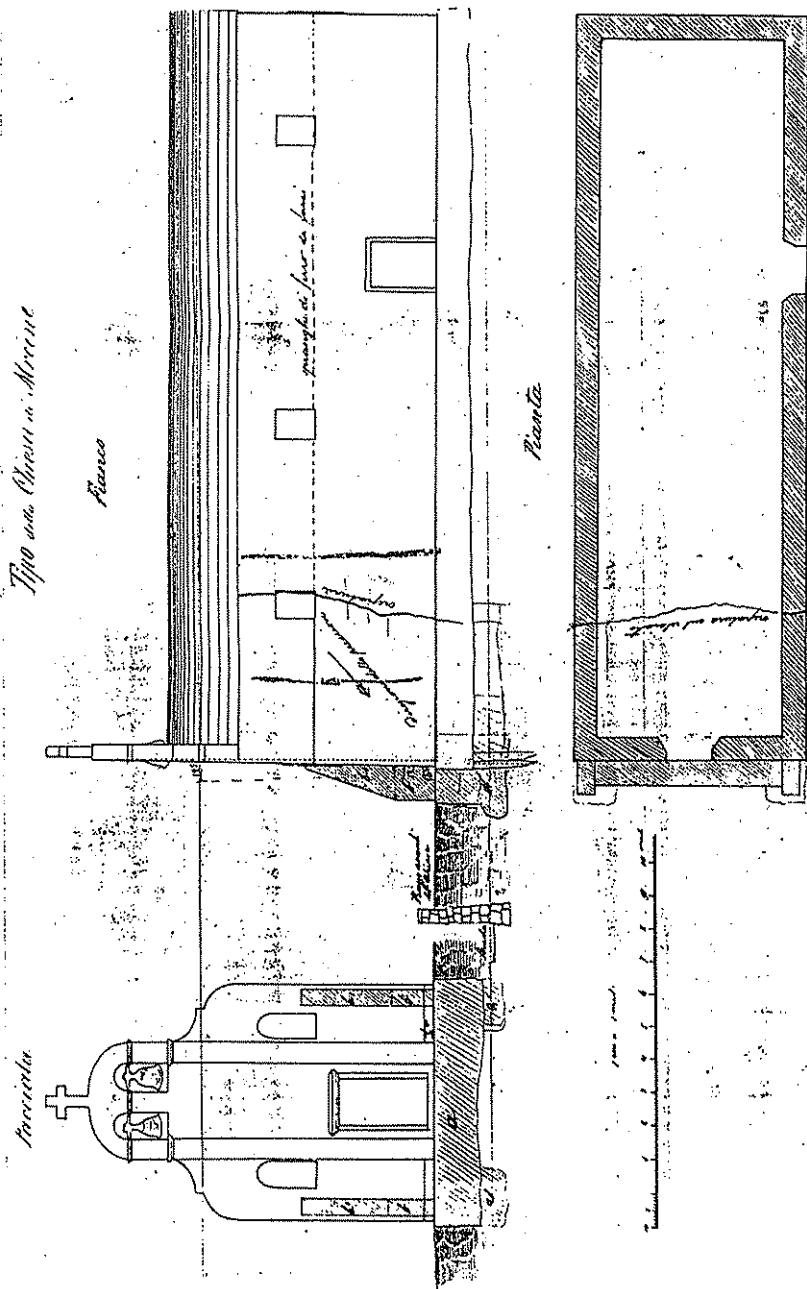
U vjeru česa i. t. d.

(pečat župe Sv. Srđa i Bakha) Od Župničkog Ureda

Pridvorje, dne 9. rujna 1884

Marko Žuvela Žup. Uprav.«

²⁴ PAD, zbirka crteža Kotarskog poglavarstva Dubrovnik, zbirka mapa, Projekti građevina g. 1817–1874, br. 46 i 47.

Disegnata il 16 Dicembre 1883
 Filippo Kessler
 In. m. s.

Nacrt stare župne crkve u Mrcinama (Dubravka) inženjera Filipa Kesslera iz 1883. godine

Vlaha južnotalijanskog slikara Carmela Reggija, nastavljajući staro dubrovačko pravilo da svaka župna crkva nosi titular sv. Vlaha ili da bar ima svečev oltar i staro crkveno zvono iz 1540. godine.²⁵ Župna crkva je tri godine poslije izrade projekata za župni dvor proširena (1869.) i na posljertku 16. srpnja 1903. godine posvećena od dubrovačkog biskupa Josipa Marčelića u vremenu kad se grade nove župne crkve sv. Spasa u Vitaljini po nacrtu glasovitog hrvatskog arhitekta Ćirila Ivekovića, zatim u Dubravci, popravlja i dograđuje župna crkva u Grudi.²⁶ Godine 1883. kotarski inženjer Nicola Gandusio (Krk 1830. – Trst 1909.) projektirao je sakristiju za župnu crkvu sv. Trojstva u Grudi, skromnih oblika.²⁷ Inženjer Gandusio je prije toga projektirao župni dvor u Račišću na Korčuli, vodio je obnovu stubišta kraj isusovačke crkve u Dubrovniku. U vrijeme projektiranja nadogradnje u Grudi radi u namjesništvu Kotora.²⁸ Popravci na župnom dvoru u Pločicama provodili su se 1884. godine, a također i na župnom dvoru i crkvi sv. Đurđa u Stravči, gdje je poduzetnik Ivan Orečanin loše izvršio radove na postavljanju nove kamene fasade i krovišta župnog dvora, tako da se desetak godina oteglo cjelovito uređenje proširene crkve o kojem se raspravljalo na općinskom upraviteljstvu Cavtat 10. prosinca 1890.²⁹

U Mrcinama (danas Dubravka) popravlja se župna crkva koja je tada stradala u potresu. Tadašnja crkva bila je jednobrodna s tri oltara i zanimljivom baroknom fasadom. Nacrte je izradio 16. prosinca 1883. godine Filipp Kessler c. k. upravitelj cesta iz Cavtata. Već tada je crkva bila u dva navrata građena i dograđivana, da bi konačno, početkom XX. stoljeća, bila izgrađena nova crkva.³⁰ Na posljertku, poslije kratkog pregleda gradnji, popravaka

²⁵ Antun KARAMAN, *Likovna baština Konavala*, Konavoski zbornik 1, Dubrovnik 1982., str. 188. O starom crkvenom zvonu pisao je Don Niko ŠTUK u *Bullettino di archeologia ...*, XXXI, Split, 1908., *Zvono iz XI. vijeka na Pločicama u Konavlima*, str. 166–168, ISTI, *Dvije riječi o zvonu, tobože iz XI. v. na Pločicama u Konavlima*, *Bullettino ...*, XXXIII, Split, 1910., str. 152.

²⁶ Schematismus seu status personalis et localis diocesis ragusinae A. D. 1916, Ragusii 1916, str. 79.

²⁷ PAD, Građevna direkcija Dubrovnik, Kotarsko poglavarstvo, Sv. Gruda (Progetto per una Sacristia nella chiesa di Grudda, N 3409/170, N 4386/327, N 3804/274, N 2755/213, N 2117/154, N 2865/200, N 1622/134.

²⁸ Na podacima o radu inženjera Nikole Gandusia zahvaljujem njegovom unuku Silvanu Gandusiu iz Trsta. Iznimno je zanimljivo pratiti životni put jednog inženjera od građevnog pristava u Zadru, radova na župnoj crkvi u Istu, sv. Petru na Rabu, lukobranima, cestama prema Albaniji, obnovi bolnice i kazališta u Dubrovniku do umirovljenja godine 1903.

²⁹ PAD, Građevna direkcija Dubrovnik, Kotarsko poglavarstvo, Sv. Stravča (Ristauo canonica di Stravča N 4701, col N 4521 i N 5692. (nesređeni svežanj); U službenom glasilu u Dalmaciji »Objavitelju Dalmatinskom, Br. 68 od 23. kolovoza 1893., na str. 5 nalazi se članak: »Br. 9239–451.

Oglas dražbe.

Po naredbi 18. srpnja o. g. Br. 17825–II., Peuz. Namjesništva Dalmatinskog, imadee dati u zakup radnju poprave crkve i župničke kuće u Stravči, za to kod ovog c. k. kotarskog Poglavarstva držat će se javna dražba na 18 rujna o. g. od 10 ura pr. podne pa do 12 sati, i ako bude nužno na 19 i 20 istog mjeseca. Dražba biti će otvorena prvim dražbenim oglasom od fiorina 634:92 nateret vjerozakonske zaklade, osim fiorina 545:46 na teret seljana. Natječajelji valja da polože jamčevinu od fior. 63:49 u novcu. Primitiće se i pismenih ponuda jedan sat prije dražbe, samo da budu obskrbljene bijlegovima i odnosnom jamčevinom. Natječajeljim biti će dopušteno pregledati tehničke spise toli na dan dražbe koli i tri dana prije spise, i to kroz uredovne sate. Svi troškovi dražbe i pogodbe padaju na teret dostatnika.

Dubrovnik 7. srpnja 1893.

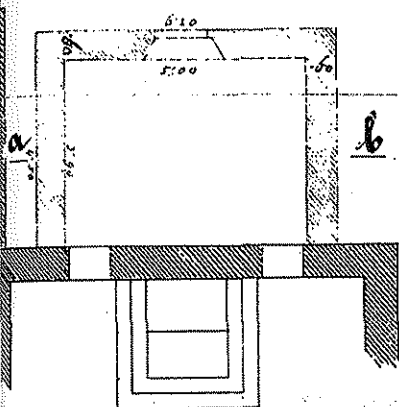
Od c. k. kotarskog Poglavarstva«

Isti oglasi se javljaju u Objavitelju Dalmatinskom od 26. i 30. kolovoza 1893. godine.

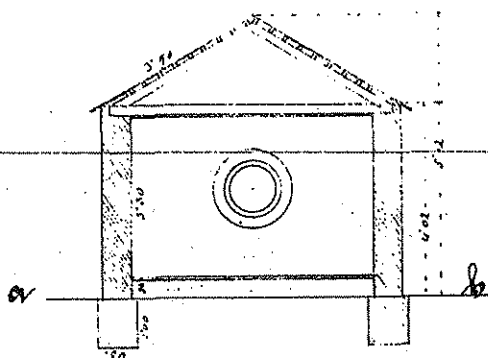
³⁰ PAD, Posebne pozicije, Mrcine Chiesa g. 1885.

Progetto per una Sacristia pella chiesa di Grudda

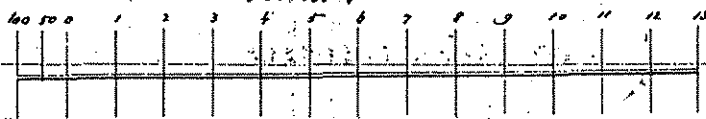
Pianta

Spaccato ar b

Scala 1/100 = 1.00

Projekt sakristije za župnu crkvu na Grudi inženjera Nikole Gandusia
iz 1883. godine

župnih dvorova i crkava u konavoskom kraju, gdje se po prvi put pokušalo nešto više reći o arhitekturi XIX. stoljeća, može se zaključiti da je najveći domet upravo u zadržavanju kontinuiteta gradnje, a manje u kakvoći objekata. Svakako, da se župna crkva sv. Nikole u Čilipima izgradila po prvotnom nacrtu, bili bismo obogaćeni za jednu vrijednu neoklasicističku građevinu zamjetne važnosti za šire dalmatinsko područje. Ipak su Konavljani uspjeli smoci materijalnih sredstava da u skućenim prilikama prve polovice XIX. stoljeća obnove svoje sakralne spomenike svojim snagama i da ih opreme umjetninama domaćih slikara, dajući im posebnu provincijsku dopadljivost i neposrednost. Austrijske vlasti imale su druge planove o gradnjama mnogih vojarni, pograničnih vojnih i carinskih postaja u klasicističkim i neoklasicističkim oblicima, ali o tome drugi put.

Zusammenfassung

Beiträge zur Kenntnis der sakralen Kunst in Konavle

Konavle, als Teil der im Jahre 1815 aufgehobenen Republik von Dubrovnik, wurde der Habsburger Monarchie angeschlossen. Die neue Macht führt ihren Staatsapparat ein, so wird in Dubrovnik das Kreisbauamt im Jahre 1816 eingerichtet. Dieses Bauamt war zuständig auch für den Bau und Wiederaufbau der Sakralobjekte in dem durch Krieg verwüsteten Konavlegebiet. Der Autor veröffentlicht die bisher unbekanntenen Pläne der Kirchen in Čilipi, Pločice, des Franziskanerklosters Hl. Blasius in Pridvorje und erwähnt die Schriften, die die Bauarbeiten begleiteten. In dieser Studie werden eine Reihe von bisher unbekanntenen Architekten entdeckt, von denen viele Baupläne stammen. Besondere Aufmerksamkeit wird auf die Einführung des Neoklassizismus im Umland von Dubrovnik gerichtet.

Übers. Ivica TOMLJENović